

Mordva materjal Eesti kogudes ja mordva diasporaad Eestis

Suurem osa mordva diasporaast on asunud Eestisse elama viimase poolsajandi või kolmekümne aasta jooksul. Jaak Prozes (2009) täpsustab, et näiteks 1989. aastal elas Eestis 985 ersat ja mokšat (neist 487 meest ja 498 naist). Suurem osa neist olid linnaelanikud – 865 inimest ehk 87% elas peamiselt Põhja-Eestis. Geograafilisi andmeid täpsustades saame teada, et lausa 2/3 mordvalastest elas Põhja-Eestis ja sellestki arvust üle poole olid Tallinna elanikud. 2011. aasta rahvaloenduse andmetel elas Eesti Vabariigis ersasid ja mokšasid poole vähem ehk 436. Viimane rahvaloendus toob esile rahvusrühma arvukuse veelgi suurema languse: 2021. aasta andmetel elab Eestis 368 ersat ja mokšat (<https://andmed.stat.ee/et/stat/rahvaloendus>). Üheks põhjuseks oli ilmselt viisarežiimi ja töölubade kehtestamine, kuid kindlasti tuleb arvestada ka muude põhjustega.

Järgmine väga oluline küsimus on emakeele ja teiste keelte vahekord. Mordva diasporaa esindajatest pidas 2000. aastal oma emakeeleks eesti keelt 1,1%, ersa või mokša keelt 39,7% ja vene keelt 59,2% (vt tabel 2).

Aasta	1959	1970	1979	1989	2000
%	42,3	37,9	37,5	37,2	39,7

Tabel 2. Ersa ja mokša keele kõnelejate hulk Eesti Vabariigis erinevate aastate rahvaloenduse järgi (Prozes 2009: 21). Emakeeleks peeti ersa või mokša keelt.

Tabelit vaadates tundub, et emakeele kõnelejate arvu osas näeme pigem väikest kasvutendentsi. Jaak Prozes märgib, et ersade ja mokšade nõrk identiteet on omandatud juba lapsepõlves ja Eestisse kaasa toodud. 1970. aasta rahvaloenduse andmetel olid mordvalased N Liidu kõige assimileeritumate rahvaste hulgas. 1989. aastal valdas oma emakeelt esimese keelena 367 Eestis elavat ersat ja mokšat, vene keelt 603 ning eesti keelt 13. Teise keelena suutis ersa ja mokša keelt kõnelda 134, vene keelt 348 ja eesti keelt 66 inimest. Seega 484 inimest ei osanud emakeelt ja 34 inimest ei osanud vene keelt (Prozes 1998: 15).

Nagu näitasid 1990. aasta sotsioloogilise uuringu materjalid, puudusid samast rahvusest mordva perekonnad, mistõttu sel perioodil ei kasvanud peale emakeelt valdavaid lapsi (Prozes 2009: 21–23). Peaaegu kõigis küsitletud peredes oli põhiliseks suhtluskeeleks vene keel, kuigi ersa või mokša keelt pidas oma emakeeleks 76% vastanutest (Prozes 2009: 21–23; Prozes 1999: 330–333). See on

tingitud asjaolust, et abikaasad olid eri rahvusest ja kodune keel oli vene keel. Tänaustes uuringutes on tuvastatud, et Eesti-Mordva Seltsi liikmete hulgas on neli peret, kus lapsed saavad aru ersa ja mokša keelest, sest nad on koolivaheaja veetnud emakeelt kõnelevate sugulaste juures (AVM, 2019; SAM).

1996. aastal korraldas Eesti-Mordva Selts kaasmaalaste seas sotsioloogilise küsitluse, et selgitada välja Eestisse tuleku põhjused. Tulemustest selgus, et paljud vastanutest saabusid Eestisse suunatud spetsialistidena ja perekondlikel põhjustel. Samuti oli paljudel siin tuttavaid või sugulasi (SAM 2017). Samas teadustegevuse kaudu saabusid vähesed. Sel ajal loodi teadusalased kontaktid Tartu Ülikooliga, kus akadeemik Paul Ariste käe all õppisid ja kaitsesid väitekirju ning olid praktiliselt andekad Mordva noored ja teadurid (SAM 2015), kes pöördusid õpingute järel tagasi koju (Mihhail Mosin, Olga Jerina).

Uue tõusulaine tõi 1998. aasta, mil saabusid esimesed Mordva üliõpilased Eestisse uurali (soome-ugri ja samojeedi) rahvaste keelte ja kultuuride riikliku toetusprogrammi abil. Nende hulgas oli kaks mokšat, viis ersat ja üks šokša. 2003. aastal saabus veel kolm üliõpilast: kaks ersat ja üks šokša. Kui alguses spetsialiseeruti peamiselt oma keele ja kultuuri õppimisele ja uurimisele, siis hiljem lisandusid valikusse ka muud erialad. Eestis on hõimurahvaste programmi vahendusel õppinud üle 150 stipendiaadi (vt <https://fennougria.ee/toetused/hoimurahvaste-programmi/>).

Programmis osalenud noored löid multikultuurilised pered, kus samal ajal kasutati mitut keelt: ersa, mokša, vene, eesti, udmurdi ja teisi keeli. Tavaliselt jagatakse need keeled igapäevaelus rollide alusel. Igal keelel on oma kasutusvaldkond, näiteks suheldakse kodus emaga ersa või mokša keeles, isaga udmurdi või eesti keeles, lasteaias või koolis eesti või vene keeles; venekeelses seltskonnas kasutatakse vene keelt ja eestikeelses seltskonnas eesti keelt jne. Need lapsed samastuvad kahe või mitme keelekogukonnaga, mis on multikultuurilise ühiskonna suurepärase näide. 2000. aastatel paranes seoses sellega siinsete mordvalaste keeleoskus.

Udmurdi keelepoliitikateadlane Konstantin Zamjatin ning Soome soome-ugri keelte uurijad Annika Pasanen ja Janne Saarikivi märgivad, et kakskeelsus ja mitmekeelsus tulevad erinevates eluvaldkondades kasuks: “Kakskeelsus soodustab tolerantsuse, paindlikkuse ning vaimsete ja loominguliste võimete arengut. [...] Kui kumbki vanem räägib lastega oma emakeeles, milles ta end kõige paremini tunneb, aitab see arendada põlvkondade-vahelisi suhteid. Teatud keele oskus ühendab last ka vanavanemate ja teiste seda keelt kõnelevate sugulastega.”

See väide kehtib ka kohalike ersade ja mokšade kohta (vt PMA). On ka öeldud, et esivanemate pärand, mis koos keelega lapsele edasi antakse, on teatud määral teistes keeltes väljendamatut (Zamjatin & Pasanen *et al.* 2012: 14–15).

Natalia Ermakov

Praeguse seisuga (2025) elab Eestis alates 1998. aastast õppima saabunud üliõpilastest viis mordvalast (kolm ersat ja kaks mokšat). Nende noorte peredes räägivad vanemad ja lapsed omavahel emakeeles. Ülejäänud üliõpilased naasid õpingute lõpetamise järel Mordvasse, kuid on ka neid, kes kolisid mujale, näiteks USA-sse ja Saksamaale (kaks inimest).